

10. Шерепитко А.С. Образные стереотипы восприятия вечности в русской лингвокультуре / А. С. Шерепитко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Частина 4. – С. 327 – 336.

Стаття надійшла до редакції

Шерепитко А.С., асп.,
Інститут філології, КНУ ім. Тараса Шевченка

ЗМІСТОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КОНЦЕПТІВ ВІЧНІСТЬ ТА ІНТЕРНЕТ У РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена виявленню змістових взаємозв'язків між структурами концептів Вічності та Інтернету. На основі порівняльного аналізу словникових дефініцій та образно-асоціативних реакцій носіїв російської лінгвокультури розглянуті спільні концептуальні ознаки та способи їх реалізації в одиницях російської мови.

Ключові слова: мовна свідомість, концепт, концептуальна структура, концептуальна ознака, концептуальні взаємозв'язки

Sherepítko A., asp.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INTENSIONAL INTERACTIONS BETWEEN ETERNITY AND THE INTERNET CONCEPTS IN THE RUSSIAN LINGUACULTURE

The article is devoted to the description of interactions between concept structures of Eternity and the Internet. Common characteristics for both concepts and the main principles of its objectivation in the Russian linguaculture based on the comparative analysis of word definitions and perceptual-associative reactions were analyzed.

Keywords: language consciousness, concept, concept structure, conceptual characteristics, concept interactions

УДК81'25'367'42=134.2=161.2

Шиянова І. М., к. філол. н., асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДОДАВАННЯ ВИДІЛЬНИХ ЧАСТОК У ПЕРЕКЛАДІ З ІСПАНСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ

Статтю присвячено явищу додавання видільних часток в українських перекладах іспаномовних художніх творів. Проаналізовано контекстуальний і індивідуально-авторський виміри перекладацьких рішень.

Ключові слова: додавання, видільні частки, художній переклад, протиставлення, емпфаза.

Вживання часток в українському перекладі на відтворення видільних слів або конструкцій іспаномовного оригіналу виявляється закономірним. Однак, як показує зворотна вибірка, видільно-підсилювальні частки використовують у перекладі й тоді, коли в оригіналі відсутній жоден з формальних засобів на зразок згаданих вище. Перекладознавчий аналіз прийому додавання стосовно часток є **актуальним**, оскільки частка є безеквівалентною перекладознавчою категорією для даної пари мов [1, 115] і опис закономірностей, пов'язаних з вживанням окремих часток або їхніх функціонально-семантичних груп, робить внесок у розвиток часткової теорії іспансько-українського перекладу. Такий аналіз також є актуальним у контексті вивчення перекладацьких універсалій, до яких відносять і експлікування (англ. *explicitation* [2, 80-84]) або додавання в широкому розумінні [3, 19].

Метою дослідження є виявлення передумов додавання видільних часток у перекладі. **Об'єктом** аналізу стали відібрані шляхом суцільної зворотної вибірки фрагменти з текстів оригіналів іспаномовних авторів XIX-XX ст. та їх перекладів українською мовою, де має місце додавання однієї з найбільш уживаних видільних часток: *тільки, лише* або *навіть*. **Предмет** аналізу становлять закономірності появи в українських перекладах часток за відсутності в іспаномовних оригіналах формальних засобів вирізнення і підсилення.

Вже доведено, що при вивченні безеквівалентних категорій зворотна вибірка та зворотний аналіз мають важливий потенціал для дослідження та узагальнення саме контекстуальних та ситуативних відповідностей [1, 125]. Проведений нами аналіз дозволяє виділити кілька закономірностей додавання українських видільних часток у перекладі.

Однією з найбільш частотних є контекст протиставлення або контрасту, як гостро вираженої протилежності. Протиставляючи два поняття, кажучи «не те, а це», «це, а не те», «це – так, а це – ні» тощо, ми повертаємо увагу до них, актуалізуємо їх у нашому мовленні. Власне, така роль притаманна і часткам, однак, не слід забувати, що вони можуть привносити до висловлення додаткові значення. Проілюструємо це на прикладі:

– *Pero esto no es una insurrección –dijo el coronel–. Es un pobre músico muerto* [4] – *Але ж це не повстання, – сказав полковник. – Це тільки бідний мертвий музикант* [5, 152].

Протиставлення за своєю логічною сутністю підсилює увагу до члена, що стверджується, і в принципі він не потребує в перекладі додаткового підсилення, в чому легко переконатися, вилучивши *тільки*: Але ж це не повстання. Це бідний мертвий музикант. *Тільки* привносить у переклад відтінок виключності, обмеження, який в оригіналі, окрім контексту, ніяк спеціально не виражений. При цьому українське речення з часткою звучить природно: завдяки їй виразніше передано оцінку полковником крайньої невідповідності реакції міського голови на спробу похоронної процесії пройти повз казарми військових. Слід також взяти до уваги, що аналізований випадок є частинною прямою мови персонажу, а відомо, що в усному мовленні частки використовують значно частіше за писемне.

Поява додаткового відтінку у перекладі може також виступати способом «компенсації» при відмові від збереження прямої форми протиставлення. Наприклад:

Hoy ya es, más bien que un pueblo, la polvareda que queda cuando por la gran ruta histórica ha pasado galopando un gran pueblo [6, 71]. – *Сьогодні від великого народу лишилася тільки курява на битому шляху, яким він пройшов* [7, 155].

Контраст між компонентами оригіналу *un pueblo* та *la polvareda* структурно позначається завдяки вислову з протиставним значенням *más bien* (= *por el contrario*). Його виразненню сприяють також незвичний порядок слів і пауза, що виникає між предикативом і відокремленим елементом. У перекладі протиставлення формально не виражено. Лексико-синтаксичні трансформації, що їх зазнало в перекладі вихідне речення, відображають розвиток в описі денотативної ситуації: колись був великий народ, а тепер все, що лишилося від нього, від минулої величі, – то «курява» на історичному шляху і більше нічого. Таким чином, внаслідок інтерпретації відносин між компонентами змісту оригіналу як двох крайніх точок на певній оціночній шкалі вираження контрасту в перекладі реалізується через введення видільно-обмежувальної частки.

Контраст може також виникати конситуативно, коли представлена у тексті денотативна ситуація входить у суперечність із очікуваною за таких умов. Наприклад:

Y yo tuve que salir como una loca a avisar a los del métro, a la policía. Por el silencio siguiente me he dado cuenta de que ha sido tiempo perdido [8] – *І довелося мені, як божевільній, мчати в метро, а потім до поліції. Запала тиша, і я зрозумів, що Деде тільки марно згаяла час* [9, 198].

За реплікою Деде, в якій названо її активні дії, спрямовані на розшуки саксофону, мала б йти розповідь про позитивні результати. Натомість встановлюється тиша, виникає своєрідний контраст між очікуваним розвитком подій і реальним. Коли ж результат її зусиль називається, введення частки підкреслює його винятковість. У такий спосіб в перекладних текстах проявляється, на наш погляд, типовий для українського узусу спосіб опису подібних ситуацій, однією з відмінностей якого є додавання за рахунок частки відтінку виключності, обмеження. Остаточну відповідь на це питання міг би дати не тільки спеціальний аналіз паралельних, але й оригінальних текстів двома мовами.

Зіставлення різних перекладів одного твору свідчить, що подекуди оцінка одного й того самого контексту перекладачами збігається. Наприклад:

Yo empiezo a entender de los ojos para abajo, y cuanto más abajo mejor entiendo [8]. – *Я починаю щось розуміти, тільки коли опускаю очі вниз, і чим нижче опускаю, тим краще розумію* [9, 201]; *Я починаю щось розуміти, лише потупивши очі, і чим нижче вони потуплені, тим краще я розумію* [10, 88-89].

Прикладів відмінних перекладацьких рішень, однак, значно більше. Так, якщо зіставити два наступні переклади з Х.Л. Борхеса, можна помітити, наскільки по-різному підійшли перекладачі до відтворення денотативної ситуації, описаної в оригіналі:

Antes de emprender el asalto, advirtieron a los vecinos que no se trataba de un atropello, sino de una operación militar de estricta justicia [11]. – *Перш ніж піти на штурм, вони попередили сусідів, що мають намір не вчинити грабіжницький напад, а здійснити військову операцію для відновлення справедливості* [12, 49]; *Перед нападом вони повідомили сусідів, щоб ті не лякалися озброєної залоги, бо ж бойова виправа мала лише встановити справедливість* [13, 4].

В. Шовкун зберіг протиставлення, і внесені трансформації зумовлені відмінними принципами лексико-синтаксичної сполучуваності в мові перекладу: перехід від безособової форми присудка (*se trataba de*) до особової (*вони мають намір*) і зумовлене валентністю аналітичної структури подальше додавання інфінітивів (*не вчинити..., а здійснити...*). У Ю. Покальчука додавання носять інший характер: вони є наслідком своєрідного перекладацького «домислення» ситуації, коли введення частки *лише* із семою виключності, певною мірою вираженої в оригіналі прикметником *estricta*, супроводжується відмовою від структури протиставлення і експлікацією значення мети (*цоб*) і причинно-наслідкових зв'язків (*бо*) із відповідними додаваннями як можливий, але не обов'язковий спосіб розвитку авторського представлення ситуації.

Порівняємо ще одну пару перекладів з оригіналом:

Déede está envejida, y el vestido rojo le queda muy mal; es un vestido para el trabajo, para las luces de la escena; en esa pieza del hotel se convierte en una especie de coágulo repugnante [8]. – *Деде постаріла, її червона сукня їй зовсім не личить. Ця сукня для роботи, для сцени з її вогнями, у готельному номері вона перетворюється на якийсь огидний згусток крові* [10, 85]; *Деде постаріла і в червоній сукні виглядала погано; ця сукня личила їй тільки на сцені, а в готельному номері здавалася ніби якимсь огидним згустком крові* [9, 197].

У Х. Кортасара протиставлення виражається контекстуально: робота, сценічні вогні *vs.* готельний номер, це підкреслюється їх взаємним розташуванням і паузою, що привноситься крапкою з комою. В перекладі Г. Грабовської використано практично той самий арсенал засобів, щоправда без крапки з комою, яка, на наш погляд, зробила б поділ виразнішим за кому. У Ю. Покальчука протиставлення експліковано з допомогою протиставного сполучника *a* і підсилено часткою *тільки*, мабуть, як компенсація вилучення одного з елементів семантичного повтору (*para el trabajo*). Обмежувальне значення, що привноситься часткою, в оригіналі не має безпосереднього вираження і, відтак, додається до тексту самим перекладачем. У більшості з коментованих нами прикладів саме Ю. Покальчук схилився до введення частки з обмежувальним значенням, що може свідчити в тому числі про індивідуальну перекладацьку манеру, що виражається у застосуванні семантичного розвитку при відтворенні певних контекстів. Диференціація цих контекстів може бути проведена у подальших дослідженнях більшого числа перекладів, здійснених окремими перекладачами, і зіставлення їх з результатами досліджень оригінальних текстів, що дозволить виявити типові регулярні випадки введення часток при відображенні конкретних ситуацій у мовленні.

Частка *навіть* у контексті протиставлення з'являється у перекладі, як правило, за умови, коли у денотативній ситуації, що представлено в оригіналі, імпліцитно закладено контраст із очікуваним у подібній ситуації станом речей, ходом справ тощо. Вочевидь, це пов'язано з тим, що *навіть*, окрім підсилення, може вносити відтінок несподіваності, невідповідності певному еталону. Наприклад:

Esa misma noche asistieron a un espectáculo al aire libre que no fue interrumpido a pesar de la lluvia [4] – *Того ж вечора вони були на спектаклі, якому не перешкодив навіть дощ* [5, 149].

Спектакль, що грається під відкритим небом, як правило, має проходити за гарної погоди, і, навпаки, його відмінюють, якщо йде дощ. Того ж разу спектакль, незважаючи на дощ, не відмінили. Перекладачі вилучили інформацію про те, що спектакль йшов на відкритому майданчику (*al aire libre*), проте вона імплікується завдяки семантиці частки.

Частки *тільки*, *лише* та *навіть* можуть вживатися і за відходу від нормативної ситуації, що супроводжує значення крайності. Про зв'язок між акцентним виділенням і такою категорією, розглядаючи частки, говорила Т. Ніколаєва [14, 62-63]. Наприклад:

– *Son zapatos de parálitico –protestó el coronel–. El calzado debían venderlo con un mes de uso* [4]. – *Це черевики для паралітика, – обурився полковник. – Взуття слід продавати лише після того, як хтось із місяць проходить у ньому* [5, 187].

Продавати ношене взуття – це відхід від норми, однак, полковник визначає його як мінімально прийнятну умову продажу черевиків. Цю крайність (зі значенням мінімальності) і одночасно виключність умови виражено в перекладі часткою *лише*. Додавання частки виглядає природним з точки зору опису відповідної денотативної ситуації цільовою мовою.

Проаналізуємо ще один приклад:

Cuentan los hombres dignos de fe (pero Alá sabe más) que en los primeros días hubo un rey de las islas de Babilonia que congregó a sus arquitectos y magos y les mandó construir un laberinto tan complejo y sutil que los varones más prudentes no se aventuraban a entrar, y los que entraban se perdían [15]. – *Оповідать люди, гідні довіри (та Аллах знає краще), що в перші роки жив цар островів Вавілонії, який зібрав своїх будівничих та чародіїв і звелів їм збудувати лабіринт такий запутаний і хитромудрий, щоб навіть найметкіші мужі уникали туди заходити, а коли входили, то щоб губилися там* [16, 13]; *Люди, яким можна вірити, розповідають (але Аллах знає більше), що в давнину Вавілонською країною правив цар і що той цар якось скликав своїх будівничих та чаклунів і звелів їм спорудити такий плутаний і запаморочливий лабіринт, що найдосвідченіші мужі не наважувалися туди заходити, а котрі наважувалися – зникали в ньому навіки* [17, 352].

Маємо можливість зіставити два переклади і два рішення: у перекладі Ю. Покальчука підмет останнього підрядного речення підсилено часткою *навіть*, у В. Шовкуна – ні. Частка привносить у речення своє значення, а з ним і авторську оцінку. У другому перекладі над оціночністю превалює інформативність. Обидва підрядні є глобально-ситуаційними [14, 65-77], і цілком містять нове повідомлення. Частка актуалізує все повідомлення, роблячи опис ситуації більш контрастним. У сумі все це працює на створення двох відмінних образів оповідача: більш зацікавленого у створенні певного впливу на слухача і іншого, безстороннього. На нашу думку, якщо із доданою часткою слова обуреного полковника з повісті Г. Гарсії Маркеса звучать природно, то привнесення оціночності у наведеному перекладі з оповідання Х.Лі. Борхеса змінює авторську стилістику тексту. Таким чином, введення частки має бути виправданим не тільки з огляду на доречність експлікації певного семантичного відтінку в описі денотативної ситуації, а й з точки зору відтворення стилістики автора, яка безпосередньо служить вираженню його авторського задуму.

Відомо, що протиставлення може мати зв'язок з такою категорією як емфаза. За нашими спостереженнями, за підкреслення одного з компонентів висловлення в оригіналі на тлі протиставлення (експліцитного або імпліцитного) в перекладі може з'являтися не тільки підсилювальна частка *same*, для якої ця роль є типовою. Наведемо приклад:

¡y quiera el cielo, señor Corregidor, que el tío Lucas, amparado por su vestimenta, se haya contentado con hablarle a la Señora! [18] – ...і дай господи, сеньйоре корехідор, щоб дядько Лукас, який вирядився у ваш одяг, задовольнився тільки розмовами з сеньйорою [19, 59]; *I дай боже, сеньйоре корехідор, щоб дядько Лукас, одягнений у ваше вбрання, вдовольнився самою лише розмовою з сеньйорою!* [20, 76-77].

В одязі корехідора дядько Лукас може помститися за образу, а не просто поговорити з доньєю Mercedes. Завдяки цій імплікації в словах Гардунді особливого виділення набуває *hablarle*. У перекладі обидві прагматичні функції відтворено з допомогою часток, про цьому, у перекладі Ж. Конєвої частку *лише* додатково підсилено словом *самою*, що добре нюансує високий ступінь емоційності мовлення персонажу.

Уважним слід бути також з позицією частки, вибір якої цілком залежить у такому випадку від перекладача. Прокоментуємо це на прикладі:

La ceremonia dura pocos minutos. Uno tras otro caen sin que yo me ensangriente las manos [21, p. 72]. – Церемонія недовга: вони падають один за одним, у мене на руках немає *навіть* крові [22, 12]; *Церемонія триває кілька хвилин. Один за одним вони падають, а в мене навіть крові на руках немає.* [23, 23]; *Церемонія триває лише кілька хвилин. Вони падають один за одним, і я навіть не встигаю вимазати кров'ю руки* [24, 311].

У перекладі В. Шовкуна позиція частки, накладаючись на значення інших повнозначних і службових лексем (наприклад, єднального сполучника *i*), вжитих перекладачем, сприяє тому, що у читача складається враження, ніби дія Астеріона (*не встигаю вимазати кров'ю руки*) у цьому випадку є прогнозованою і цілком очікуваною і його дивує, що її не здійснено. У перекладі Ю. Покальчука, навпаки, у фокусі уваги опиняється іменник *крові*, наче очікуваним було поява на руках чогось іще. У перекладі М. Жердинівської, на нашу думку, знайдено вдалий баланс для цілісної передачі того, що відбувається за Астеріоном.

Таким чином, додавання українських видільно-підсилювальних часток у перекладі з іспанської об'єктивно може зумовлювати контекст оригіналу. Як правило, воно відбувається на тлі передачі вираженого в оригіналі експліцитно чи імпліцитно протиставлення, контрасту або емфазі і є наслідком семантичного розвитку в описі денотативної ситуації, який супроводжується привнесенням у зміст цільового речення певного семантичного відтінку (винятковість, крайність, підкресленість тощо). Таку особливість інтерпретації певних контекстів можна спостерігати в різних перекладах, здійснених різними перекладачами, подекуди, інтерпретації кількох перекладачів збігаються, що є свідченням тенденції у застосуванні даного прийому перекладу. З іншого боку, приклади існування перекладів з додаванням частки і без неї, а також випадки загалом більшої частотності використання видільних часток окремими перекладачами вказують на те, що не можна не брати до уваги і суб'єктивний аспект таких рішень. Критерії їх оцінки може дати проведений в подальшому аналіз узуальності, консигуативної

вмотивованості подібного представлення дійсності мовою перекладу, а також стилістичної адекватності, оскільки висловлення з часткою окрім семантичних і комунікативних модифікацій, зазначених вище, характеризуються оціночно-модальними відтінками, які *a priori* не виражено в оригіналі і додавання яких не повинно суперечити вірному відтворенню задуму автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калустова О. М. Відтворення частки *же* при перекладі іспанською як методологічна проблема / О. М. Калустова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 115–126.
2. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Baker, M. (ed.). – London & New York, 2001.
3. Фокін С. Б. Прийом додавання в іспансько-українському перекладі / С. Б. Фокін // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2009. – Вип. 42.
4. García Márquez G. El coronel no tiene quien le escriba [Електронний ресурс] / García Márquez, Gabriel. – Режим доступу : <http://www.literatura.us/garciamarquez/coronel.html> (дата звернення: 27.08.12)
5. Гарсія Маркес Г. Полковникові ніхто не пише / Габріель Гарсія Маркес; [пер. з ісп. Ж. Конєва та Л. Олевський] // Лагіноамериканська повість. – К. : Дніпро, 1978.
6. Ortega y Gasset J. España invertebrada / Ortega y Gasset, José // Obras completas. Tomo III. – Madrid, 1983.
7. Ортега-і-Гасет Х. Безхребетна Іспанія / Х. Ортега-і-Гасет; [пер. з ісп. В. Сахно] // Вибрані твори. – К., 1994.
8. Cortázar J. El perseguidor [Електронний документ] / Cortázar, Julio. – Режим доступу : www.literaberinto.com/Cortazar/elperseguidor.htm (дата звернення: 27.08.12)
9. Кортасар Х. Гонитва / Хуліо Кортасар; [пер. з ісп. Ю. Покальчук]. // Латиноамериканська повість. – К. : Дніпро, 1978.
10. Кортасар Х. Переслідувач / Хуліо Кортасар; [пер. з ісп. Г. Грабовська] // Всесвіт. – 2007. – № 11-12.
11. Borges J. L. El incivil maestro de ceremonias Kotsuké no Suké [Електронний документ] / Borges, Jorge Luis. – Режим доступу : http://www.nachomarquez.com.ar/Borges/Historia_universal_de_la_infamia/el_incivil_maestro.htm
12. Борхес Х. Л. Негречний церемоніймейстер Котсуке-но-Суке / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.
13. Борхес Х. Л. Нечемний знавець ритуалу Коцукє-но Суке / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю.Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.
14. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения / Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 1982.
15. Borges J. L. Dos reyes y el labirinto [Електронний документ] / Borges, Jorge Luis.– Режим доступу : <http://www.ciudadseva.com/textos/cuentos/esp/borges/dosreyes.htm> (дата звернення: 27.08.12)
16. Борхес Х. Л. Двоє царів і два лабіринти / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю. Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.

17. Борхес Х. Л. Два царі і два лабіринти / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.
18. Alarcón P. A. de El sombrero de tres picos / Alarcón, Pedro Antonio de. – Madrid : A. L. Mateos, S. A., 1994.
19. Аларкон П. А. де. Трикутний капелюх / Педро Антоніо де Аларкон; [пер. з ісп. Л. Добрянська і Л. Колесник]. – К. : Держ. видав. худож. літ-ри, 1958.
20. Аларкон П. А. де. Трикутний капелюх / Педро Антоніо де Аларкон; [пер. з ісп. Ж. Консва]. – К. : Дніпро, 1983.
21. Borges J. L. La casa de Asterión / Borges, Jorge Luis. – М. : Alianza Editorial / Емесé, 1995.
22. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю. Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.
23. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. М. Жердинівська] // Всесвіт. – 2000. – №1-2.
24. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Шиянова И.М., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДОБАВЛЕНИЕ ВЫДЕЛИТЕЛЬНЫХ ЧАСТИЦ В ПЕРЕВОДЕ С ИСПАНСКОГО НА УКРАИНСКИЙ

Статья посвящена явлению добавления выделительных частиц в украинских переводах испаноязычных художественных произведений. Проанализированы контекстуальное и индивидуально-авторское измерения переводческих решений.

Ключевые слова: *добавление, выделительные частицы, художественный перевод, противопоставление, эмпфаза.*

Shyyanova I.M., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ADDITION OF FOCUS PARTICLES IN TRANSLATION FROM SPANISH INTO UKRAINIAN

The article deals with focus particles addition in literary translations from Spanish into Ukrainian. Contextual and individual dimensions of translators' choice-making are analyzed.

Key words: *addition, focus particles, literary translation, contrast, emphasis.*